

КА́НІВ — місто обласного значення Черкаської області, райцентр. Знаходиться на правому березі [Дніпра \(Канівського водосховища\)](#), за 88 км від обл. центру, за 158 км від Києва та за 45 км від залізнич. ст. Миронівка. Площа 17,42 км². Насел. 26 657 осіб (2001, складає 91,8 % до 1989), переважно українці. Приплав «Тарасова гора». Міста-побратими: Сонома (США), Фірзен (Німеччина), Ламберсарт (Франція), Члухів (Польща), Кобрин (Білорусь), станція Каневська (РФ). Тут виявлено залишки поселень трипіл., середньодніпров., зарубинец. культур, раннього заліз. віку, скіф. часу, давньорус. городище (див. [Княжа Гора](#)). За 7 км від К., уздовж берег. лінії, — археол. пам'ятка доби формування Київ. Русі [Канівське поселення](#). За нар. переказами, назва міста походить від птаха канюка. Низка дослідників вважає, що вона має тюрк. походження та означає «ханський перевіз» або «місце крові». Вперше згадується в Києво-Печерському патерику в зв'язку з приїздом (через К.) до Києва іконописців з Константинополя (нині Стамбул) за князювання Всеволода Ярославича (між 1074 і 1088). Перша згадка про К. у літописі датується 1144, коли київ. князь Всеволод Ольгович заснував тут церкву св. Юрія (нині Свято-Георгіїв. Успен. собор). У давньорус. писем. джерелах місто часто згадується від 1144 до 1195 у зв'язку з походами руських князів проти половців. Збереглися писемні свідчення про те, що 1149 Юрій Долгорукий, захопивши Київ. стіл, посадив князем у К. свого сина Гліба. Серед руських князів, убитих на р. Калка 1223, згаданий і князь Святослав Канівський. У серед. 12 ст. К. уже був великим містом і відігравав значну роль у житті Київ. Русі, тут знаходився центр уділ. княжіння. Через К. проходив шлях «із варягів у греки». 1239 місто спустошили монголо-татар. орди. Відтоді у ньому постійно перебували ханські намісники та збирачі податків. Від 1362 — у межах кордонів Великого князівства Литовського. Великий князь Литовський Вітовт побудував у місті склад. приміщення та митницю. У 1530-х рр. черкас. і канів. староста О. Дашкевич спорудив дерев'яний замок. За Люблін. унії 1569 К. увійшов до складу Польщі. Наприкінці 15 ст. місто стало одним із центрів становлення козацтва — тут зберігали артилерію та клейноди реєстр. козаків. Значна кількість літніх козаків після відходу від військ. справ намагалася оселитися на Чернечій горі, побл. Канів. монастиря. 1578 сюди привезли тіло страченого у Львові за рішенням польс. сейму І. Підкови. 1601 К. надано Маґдебур. право. 1622 у місті налічувалося 140 дворів і мешкало бл. 1700 осіб. 1625–38 у К. сформовано реєстр. Канів. полк (у 1630-х рр. — 2957, 1654 — 3152 козаки). Канів. козаки брали участь у Визв. війні під проводом Б.

Хмельницького. 1649 до складу Канів. полку входило 18 сотень. Тривалий час його очолювали брати Іван та Яків Лизогуби. Під час козац. повстання на Правобережжі 1702–04 полк перебував під командуванням С. Палія. Після укладення Константинопол. мирного договору 1712 припинив своє існування. За Андрусів. перемир'ям 1667 К. відійшов до Польщі, за Бучац. договором 1672 — до Осман. імперії. 1768 гайдамац. загони під проводом С. Неживого і М. Швачки здобули місто та зруйнували замок. 1775 К. став особистою власністю польс. короля Станіслава-Авґуста Понятовського, через 2 р. він подарував місто своєму племіннику С. Понятовському. Останній 1800 продав свій прибуток від К. разом з будівлями та місцем, на якому був королів. палац, архімандриту канів. василіян. монастиря Б. Фізиковичу, який, у свою чергу, заповів своє майно василіян. училищу. Після 2-го поділу Польщі 1793 — у межах кордонів Рос. імперії. 1837–1921 — повіт. місто, входило до 1925 до Київ. губ. У серед. 19 ст. працювали цегельня, 6 вітряних і 16 водяних млинів. 10(22) травня 1861 на Чернечій горі здійснено перепоховання Т. Шевченка за його заповітом. На могилі насипали курган і встановили дерев'яний хрест, а Чернечу гору перейменували на Тарасову. Т. Шевченко приїжджав на Канівщину 1843 і 1859. Тут він намалював краєвид «Коло Канева». Влітку 1884 за нар. кошти на Тарасовій горі збудовано перший нар. музей Кобзаря — Тарасову світлицю (відновлено 1991), впорядковано могилу та встановлено монум. чавун. пам'ятник-хрест за проектом В. Сичугова (1923 замінено на погруддя скульпторки К. Терещенко). 1923 створ. Держ. лісостеп. заповідник ім. Т. Шевченка (нині [Канівський природний заповідник](#)); 1925 засн. Музей-заповідник «Могила Шевченка» (нині [Шевченківський національний заповідник](#)). Ниніш. пам'ятник (скульптор М. Манізер, арх. Є. Левінсон) разом із музеєм Т. Шевченка (арх. В. Кричевський і П. Костирко) відкрито 1939 до 125-річчя з дня народження Кобзаря. 1977 музей. ансамбль доповнено граніт. комплексом сходження (див. також [Канівські гори](#)). На поч. 20 ст. діяли завод сальних свічок, 2 медовар. заводи, завод полив'яного посуду, сукняна ф-ка, майстерня з виготовлення карет, вальцовий млин, 20 вітряків. 1849 у К. мешкало 5138, 1897 — бл. 9 тис. осіб. У ході воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася. 1920 у К. відбувалися бої між більшовиками і військами УНР. 1921–23 — волос. центр, від 1923 — райцентр. 1925–30 — у межах Шевченків. округи, від 1932 — Київ., від 1954 — Черкас. обл. Жит. зазнали сталін. репресій, потерпали від голодомору 1932–33 (кількість встановлених жертв — 858 осіб). Від 16 серпня 1941 до 3 лютого 1944 — під нім.-фашист.

окупацією; перебував у складі рейхскомісаріату «Україна». На поч. 1960-х рр. місто почало швидко зростати у зв'язку з будівництвом [Канівської ГЕС](#). 1959 у К. мешкало бл. 7,5 тис., 1979 — 23,1 тис., 1998 — 29,5 тис. осіб. Від 1977 — місто обл. значення. Нині тут також працюють ВАТ «Канів. маслосирзавод» (один з найбільших в Україні виробників сиру), «Закордон-енергокомплектбуд», ЗАТ «Агроєкопродукт» (торг. марка «Верес»), ТОВ «КанівСГЕМ», «Магнітприлад», «Ергопак», «Дукат-С», «ПАК», НВП «Полімер-Акація». У К. — 5 заг.-осв. шкіл, школа-інтернат, 8 дитсадків, філії Сх.-європ. університету бізнесу, Київ. академії керів. кадрів культури і мистецтв, Черкас. технол. університету, профес. училище радіоелектроніки та машинобудування, [Канівське училище культури і мистецтв](#); Будинок культури, кінотеатр, б-ка, клуб-музей ветеранів, музей природи, музей «Літературна Канівщина» (див. [Гайдара А. Бібліотека-музей](#)), [Канівський історичний музей](#), [Канівський музей народного декоративного мистецтва](#), Будинок дит. та юнац. творчості, школа мистецтв; ДЮСШ; відділ. 6-ти банків. Виходять г. «[Дніпрова зірка](#)», «Віка», «Час пік», «Наш Шевченків край», «Канів». Є парк Слави. Реліг. громади: УПЦ МП, УПЦ КП, адвентистів сьомого дня, свідків Єгови, християн віри євангельської, євангел. християн-баптистів. Встановлено монумент Слави, погруддя на могилі А. Гайдара, стелу та барельєф на могилі О. Ленського, погруддя О. Кошового, пам'ятники на честь воїнів, які обороняли К. у серпні 1941, І. Підкові, Пресвятій Богородиці, св. Макарію Канівському, пам'ятні знаки ліквідаторам аварії на ЧАЕС, «Героям бронеполізда», жертвам фашизму в Берестовец. яру, жертвам голодомору 1932–33, на місці масового поховання дітей, які загинули під час голодомору 1932–33, воїнам-афганцям, Герою України [О. Гірнику](#), Героям Рад. Союзу і повним кавалерам ордена Слави — уродженцям Канівщини, мемор. плиту на могилі І. Ядловського. Серед видат. уродженців — гетьман запороз. козаків С. Кішка (16 ст.), майстер-ліпник, реставратор Успен. собору Києво-Печер. лаври після пожежі 1718 Й. Білинський, брати літературознавець Митрофан (19 ст.) та історик, публіцист, археограф, громад. діяч [Олексій Андрієвські](#), геолог [Г. Каляєв](#), лікар-кардіолог [М. Заноздра](#), вет. лікар А. *Скороходько*, педагог В. *Оржеховська*; брати письменник, художник, громад. діяч [Григорій](#) і письменник, журналіст, перекладач [Олекса Варавви](#), літературознавець, письменник, перекладач [К. Арабаджин](#), поетеси та перекладачки [Є. Горева](#), [Г. Гриненко](#), поет, байкар, прозаїк В. *Лагоза*, літературознавець З. *Тарахан-Берега*; живописець [В. Глух-Глухманський](#), скульптор, графік [К. Філонович](#); нар. арт. УРСР — актриса [О. Кусенко](#), режисер В. *Толок*, актриса, нар. арт. України Л. *Приходько*, бандурист [Н. Прудкий](#). З містом пов'язані життя та діяльність письменниці [Марка Вовчка](#), письменника, режисера, композитора, бандуриста, фольклориста [Г. Хоткевича](#),

археолога, етнографа, мистецтвознавця, академік УАН [Миколи](#), його сина фахівця з гідротехніки та гідравліки [Миколи](#), внука перекладача, культурно-громад. діяча [Бориса Біляшівських](#), актора, режисера [О. Ленського](#). Пobl. К. воював у партизан. загоні один із зачинателів рад. дит. літ-ри [А. Гайдар](#). 21 січня 1978 на могилі Т. Шевченка на знак протесту проти антиукр. політики облив свій одяг бензином і самоспалився О. Гірник (2007 посмертно присвоєно звання Героя України).

К. був провідним осередком гончарства Серед. Наддніпрянщини, де виготовляли різноманіт. столовий і кухон. посуд, зооморфні фігурні посудини, іграшки. На поч. 20 ст. гончар. промислом у К. займалося 45 родин, у 1940-х рр. — 17, у 1960-х рр. — 5 гончарів. Промисел існував до кін. 20 ст. Простий теракотовий посуд розписували кольор. ангобами, димлений (по-місцевому — «синій») оздоблювали лискуванням, полив'яний — риткуванням (місц. назва — «мережка») у вигляді рівних і хвилястих ліній, розміщених поодиноці або групами. Серед зразків столового посуду вирізняються миски серед. 19 ст. зі складно профільов. стінками з чітко наміченим широким зламом, які прикрашали простим геом. орнаментом у вигляді смуг, ліній, «кривульок», крапок, «спускавок», «гребінців». Використовували червоний, брунатний і білий ангоби, які доповнювали плямами зеленої поливи, нанесеними на розпис без подальшого покриття безколір. поливою. Наприкінці 19 ст. форму канів. мисок спрощено, підполив. малюванням витіснено давню традицію розписів без подальшого покриття безколір. поливою. Декор у вигляді великої розетки, утвореної «косицями» або півгребінцями, концентрували на денці, у нижній частині стінок, залишаючи багато вільного тла вгорі. Композицію доповнювали плями фляндрівки, концентричні кола (т. зв. шарівка), переривчаста «кривулька», іноді поєднана з «накапуванням». На вінцях розміщували «кривульки», чергуючи з відрізкамі рівної лінії, під ними — «шарівку». Мальов. миски в К. робили до серед. 20 ст., потім виготовляли лише неполив'яний (теракотовий та димлений) посуд. Провідні канів. гончарі — А. і Ф. Балицькі, О. Белінський, Г. Сергієнко, О. Сливко.

Рекомендована література

1. Мезенцева Г. Г. Давньоруське місто Родень. Княжа Гора. К., 1968;
2. Іщенко М. Є., Мотов Л. Г. Канівщина. Дн., 1969;
3. Кілессо С. К. Канів. К., 1969;
4. Бондар М. Минуле Канева та його околиць. К., 1971;
5. Іщенко М. Є. Канів. Дн., 1972;
6. Мицик Ю. А. Канів козацький. Канів, 1997;
7. Тарахан-Берега З. П. Святиня. Науково-документальний літопис Тарасової гори. К., 1998;
8. Сорокопуд І. І. Струмки могутньої річки. Канівщина літературна. Канів, 1998;

9. Його ж. Канів. Сторінки незгасної пам'яті. Канів, 2001; 1974;
10. Його ж. Канів крізь віки. Канів, 2002. 13. Щербань А., Щербань О. Про виготовлення глиняного посуду в Каневі // Укр. керамол. журн. 2004. № 4.
11. Данченко О. С. Канівське гончарство // НТЕ. 1966. № 2;
12. Її ж. Народна кераміка Середнього Придніпров'я. К., *О. М. Ісаєва, О. О. Клименко*

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Канів / О. М. Ісаєва, О. О. Клименко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-9305>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).